

ВИКОНАННЯ СЮЖЕТНОЇ КОМПОЗИЦІЇ В ТЕХНІЦІ ОЛІЙНОГО ЖИВОПІСУ. ЕТАПИ РОБОТИ НАД ДИПЛОМОМ

Анотація. У статті розглядається проблема створення дидактичних умов системного підходу при створенні сюжетної композиції та розвитку творчих здібностей студентів в контексті роботи над дипломним завданням.

Анотация. Юрченко А. С. «Выполнение сюжетной композиции в технике масляной живописи. Этапы работы над дипломом». В статье рассматривается проблема создания дидактических условий системного подхода при создании сюжетной композиции и развития творческих способностей студентов в контексте работы над дипломным заданием.

Annotation. Yurchenko A. "Performance of a subject composition in engineering of oil painting. Stages of work above the diploma". In clause the problem of creation of conditions of the system approach is considered at creation of a subject composition and development of creative abilities of the students in a context of work above the degree task.

Постановка проблеми. Розвиток художньо-образного мислення студентів – головна мета педагогічного складу, так як, це є основою художньо-творчої діяльності. Протягом навчання на художньо-графічному факультеті студенти виконують ряд завдань по композиції, у яких вони проходять шлях від умінь використовувати загальні прийоми побудови композиції у форматі (визначити формат, знайти точку зору і композиційний центр, створити колорит, ритм, контраст і т. д.) до передачі у своїх творах складних психоемоційних виявлень. Процес становлення художника-педагога передбачає формування свідомої, творчої особистості, здатної спостерігати й узагальнювати, відбирати в натурі те важливе, суттєве, характерне й типове, що розкриває сутність предмета зображення, й на основі цього створювати у своїй уяві образи, що можуть бути реалізовані образотворчими засобами.

Досвід кафедри показує, що відсутність науково-методичних посібників, брак належного досвіду роботи над сюжетними композиціями, недостатня професійна майстерність студентів призводить до певних проблем в організації послідовного методично і технологічно вірного ходу роботи над дипломним завданням. Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що узагальнення досвіду кафедри у цьому питанні є актуальним.

Робота виконана у контексті програм НДР Криворізького державно-педагогічного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В образотворчому мистецтві, і зокрема в живописі, теорія композиції є питанням дискусійним і висвітлюється досить спірно. До фундаментальних теоретичних досліджень проблем композиції в образотворчому мистецтві, таких як „Композиція в живописі” М.А.Алпатова, „Мистецтво й візуальне сприйняття” Р.Арихейма, „Композиція в живописі” М.М.Волкова, „Про живо-

пис" К.Ф.Юона, „Золотий перетин в живописі" Ф.В.Ковальова та інших авторів, додалися цікаві дослідження сучасних художників-педагогів І.В.Пастиря [3], В.Г.Щербини [4] та інших.

Мета роботи. Робота над станковою сюжетною картиною – це завжди уміння створити і розкрити художній образ засобами образотворчого мистецтва. Цей шлях завжди важкий і тривалий. Він потребує чималих моральних і фізичних зусиль, самовіддачі, вміння підмічати, осмислювати і вирізняти з життєвих явищ головне, узагальнювати напрацьоване.

Важливою передумовою успішного навчання студентів образотворчих спеціальностей є ознайомлення з досвідом роботи художників-класиків та художників-педагогів. Розглядаючи це питання з цієї точки зору особливої уваги набуває художньо-педагогічний діалог між викладачем і студентом, як основний засіб передачі знань і творчого досвіду. Розвиток творчого мислення, напрацювання умінь та навичок роботи над учбово-творчими завданнями є основою накопичення індивідуального художньо-педагогічного досвіду студентів, формування художньої та естетичної культури.

Результати дослідження. Набувши відповідної майстерності у зображальній діяльності, студент, повинен спрямувати всі здобуті уміння та навички на створення цілісного гармонійного зображення, яке ми називаємо композицією і яке найбільш повно виражає творчий задум автора. У статті ми намагаємося дослідити один з напрямків композиційної діяльності – станковий живопис, а зокрема один з найважливіших і найпоширеніших видів станкового живопису – сюжетну композицію. Сюжетна композиція поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, міфологічний. Картини цих жанрів розповідають про життя людей, їхні діяння, устремління та переживання, допомагають пізнати минувшину, осмислити сьогодення й зазирнути у майбутнє.

Відвідуючи художні виставки, може скластися враження, що в наш час жанровий живопис поступився місцем і роллю в сучасному образотворчому житті іншим видам напрямкам творчої діяльності. Рідко коли зустрінеш картини, подібні творам доби передвижництва, чи кінця ХІХ століття. Сьогодні інший час. Пошук нових форм та засобів виразності, застосування новітніх художніх матеріалів, обмеженість замовлення на подібні картини породили дану ситуацію. Та переглянувши виставку дипломних робіт провідних українських художніх закладів (Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Львівська національна академія мистецтв, Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва), що проходила на базі Харківської Державної Академії дизайну та мистецтв, ми переконалися, що ці жанри живопису і на сучасному етапі є базовими в системі образотворчої освіти і успішно вирішуються дипломниками в майстернях професорів живопису М.Гуріна, В.Забашти, М.Стороженка та інших. А такі сучасні художники, як Ф.Гуменюк, М.Гуйда, К.Гугникова, М.Соченко та чимало інших залишаються у своїй творчості вірними традиціям.

Розвиток уміння створювати живописну композицію є найбільш складним процесом в професійній підготовці художників-педагогів, оскільки формується на поєднанні теоретичних знань та практичних навичок, що включають в себе елементи творчості. Оволодіння такими вміннями активізує креативні дії, що знаходять свій прояв у період натхнення. Натхнення це активізація духовних і фізичних зусиль особистості. Давому процесу сприяють відповідні почуття, естетична довершеність об'єкту зображення, і також тривала підготовка, сконцентрована у пориві натхнення.

Навчальна дисципліна „Композиція” вивчається з першого по п'ятий курс і на жаль не займає бажаного місця в навчально-виховному процесі на художньо-графічних факультетах вищих навчальних педагогічних закладів. Досвід показує, що на старших курсах виникає розрив між теоретичною базою композиції і її практичним втіленням в процесі створення художнього образу. В наслідок чого не всі студенти усвідомлюють деякі теоретичні положення композиції, та їх роль і місце в композиційній будові художнього твору.

Поняття „композиція” містить у собі два аспекти: процесуальний і результативний. Перший аспект – це динамічний процес, у якому упорядковується, розташовується, створюється, попередньо осмислюється образ кінцевого результату під час виконання завдання. Другий, результативний аспект, статичний. Він характеризує цілісність та організовану єдність елементів зображення як кінцевий результат [4, с.8]. Передбачення, уявлення кінцевого результату допомагає визначити необхідні й достатні дії в практичній частині роботи над композицією, сприяє виконанню окреслених дій. При цьому відбувається взаємоконтроль двох аспектів. Завдяки цьому виникає потреба здобуття якісних знань, формується сталість придбаних умінь та навичок, розвиток творчих здібностей.

Картина в станковому живописі це – композиційно цілісний твір у якому визначені конструктивні зв'язки: присутні аналогії і контрасти кольору і лінії, виявлено головну пляму, постать, предмет, визначено ряди і контрасти в розташуванні головних предметів, знайдено просторову будову і т. п. Композиційний, або ж конструктивний, центр картини, переважно, вирішується як смисловий вузол у якому зосереджуються конструктивні зв'язки, що створюють і підсилюють смислові зв'язки [1, с.25]. М.М.Волков визначає композицію в живописі як „конструкцію для смислу”: „Композицією картини ми називаємо побудову сюжету на площині в межах „рами”. Ціллю і формоутворюючим принципом композиції картини є не побудова сама по собі, а смисл. Конструкція (будова) виконує функцію подачі смислу [1, с.27].

Композиція сюжетної картини визначається, перш за все, ідейним задумом. Знання законів побудови композиції дозволяє зробити грамотне komponування картини. Але бездоганне komponування, що не ґрунтується на

глибоко продуманому замислі, ніколи не приведе до створення художнього твору. Весь процес роботи над композицією полягає у „збагаченні, всебічній розробці й реалізації ідейного задуму. Іван Крамський казав, що зробити ескіз можна лише тоді, коли народжується будь яка ідея, котра хвилює і не дає спокою, ідея, що готова втілитися з часом в картині” [1, с.201].

Поки не знайдено цікаву тему, не можна приступати до розробки композиції. Тема визначає ідейний задум твору і повинна обов'язково народжуватися із глибокого знання визначеного кола життєвих явищ, з досвіду. Вона залежить від особистого сприйняття художником оточення і його світогляду. Мистець постійно спостерігає, естетично освоює життя, у нього накопичуються враження. Серед різноманітних проявів дійсності його особливо хвилює, наприклад, якесь суспільне явище, яке він намагається осмислити й донести до глядача образотворчими засобами. Його спостереження стають більш цілеспрямованими і виникає ідея. Ідея визначає те, що хоче сказати художник.

Та майбутня картина ще не уявляється загалом. Вивчаючи тему, художник повинен оцінити її із різних ідейних позицій, вивчити історичні, документальні та інші матеріали, які допоможуть розвинути творчу уяву і „народити” сюжет. Вибір сюжетної дії є необхідною основою любого реалістичного твору. Сюжет визначає кількість діючих осіб, їх розташування, розмір постатей, вибір точки зору і т. д. Одна й та ж тема може бути вираженою у різних сюжетах. Кожен художник знаходить той сюжет, який найбільш повно передасть хвилюючу його ідею.

Сюжет, такий щоб розкрив тему задуманої картини, не знаходиться одразу. Потрібно виконати чимало замальовок початкових замислів, поки не буде знайдено найбільш зрозумілий і виразний.

З моменту визначення сюжету починається кропітка робота над ескізами композиції. Перші ескізи виконуються на невеличких форматах, у яких легше визначити основну композиційну будову. Коли композиційна будова стала більш-менш зрозумілою можна перейти до виконання ескізу більшого розміру.

До виконання ескізу потрібно відноситися, як до першого серйозного етапу роботи над картиною. В ескізі визначається формат майбутньої картини, розмір зображення, точка зору, розташування горизонту. Виконуючи ескізи, потрібно намагатися досягти найбільшої виразності рішення, правдивого зображення об'єктів, згрупувати постаті, знайти змістовний центр, котрий буде привертати головну увагу глядача. В композиції не повинно бути нічого зайвого, нічого що б заважало чи виглядало випадковим. Кожна постать, кожна деталь картини повинна мати своє місце і значення в загальному задумі, й працювати на донесення ідеї до глядача.

Побудова композиції вимагає від художника розвитку у нього здатності до абстрактного мислення та вміння оперувати узагальненнями, спрощеними категоріями. Потрібно навчитися створювати вдалі і гострі

композиційні ситуації, оцінювати їх естетичне значення та змістовність. Працюючи над композицією необхідно на початку спрощувати, узагальнювати, більше того саме цими очищеннями від зайвих деталей та подробиць формами і потрібно узагальнено виразити сюжет. За час, відведений для роботи над ескізами, уточнюється сюжет, вирисовуються образи, знаходиться оптимальна лінійно-конструктивна будова майбутнього твору.

При наявності ескізного й етюдного матеріалу, потрібно виконати рисунок на картоні в розмірі задуманого формату твору у якому остаточно вирішується питання композиційного розміщення частин, намічаються і прорисовуються деталі, уточнюється формат. Під час процесу роботи над картоном потрібно продовжувати збір етюдного матеріалу, виконуючи рисунки з натури окремих частин і деталей композиції. Не можна починати писати картину, якщо не розроблено ескіз і картон до найменшої подробиці. Недостатньо ретельна підготовча робота над ескізами, картоном і етюдами відобразиться на якості картини, призведе до багаторазових переробок окремих місць, а це погіршить якість живопису.

Найголовнішим у жанровій композиції є глибока й достовірна передача образів людей. Ніякі живописні якості, а ні композиційні прийоми не зроблять картину виразною, художньою, якщо замість живих людей у ній будуть діяти схеми голів і фігур.

Основний недолік студентських композиційних робіт – шаблонне рішення, запозичення і повтор чужих композиційних схем, недостатній підбір характерних типажів, фальш у позах і рухах постатей, недостовірність деталей. Великі художники виконували великий обсяг підготовчої роботи перед виконанням своїх картин. О.Іванов, В.Суриков, І.Рєпін в етюдах і ескізах знаходили найтонші відтінки у взаємовідношеннях персонажів, у рухах, позах, психологічному стані. Показовим у цьому плані є альбом Г.В.Кекушевої „Картина Є.Є.Моїсеєнка „Матері, сестри”. Шлях до картини”. У ньому розповідається про складний шлях пошуків найбільш виразної композиції, типажів, образів, глибокого розкриття ідеї. В альбомі, окрім картини і її фрагментів, є репродукції варіантів композиції, численні живописні і графічні етюди і ескізи, що дають можливість послідовно і наочно прослідкувати історію створення твору, що є одним з шедеврів образотворчого мистецтва [2, с.25].

Працюючи над полотном потрібно постійно пам'ятати про композиційний центр, тому, що побудова всього живописного твору виконується заради композиційного центру – головного ідейного змісту, знаходити конструктивно-пластичні зв'язки другорядних частин і деталей, що підкреслюють композиційний центр, який повинен привертати увагу глядача у першу чергу. Виділяти його місцезнаходження на полотні освітленістю, кольоровими і тоновими контрастами, колоритом, моделюванням об'єму елементів зображення та іншими образотворчими засобами.

М.М.Волков, називає композиційний центр композиційним вузлом, що зв'язує по смислу всі інші частини [1, с.20].

Відомо, що погляд людини зупиняється в першу чергу на об'єкті у межах середнього просторового плану на чомусь, що виділяється рухом, яскравістю чи кольором у контрасті до оточення. Око чітко бачить тільки у визначеному радіусі, у полі ясного зору і водночас невиразно сприймає предмети, що знаходяться поза фокусом. Таким чином, людина добре бачить лише те що в просторі чи площині, на яку наведено зоровий фокус. І лише після цього погляд переміщується по лініям, кольоровим плямам, що ведуть його до інших місць картини. Глядач розглядає всі дрібні другорядні деталі, глибше пізнає зміст картини, при цьому регулярно повертаючись до головного. Такий порядок повинен бути закладений самим художником у організації зображення на картині.

Ось чому картину потрібно будувати з урахуванням особливостей сприйняття твору глядачем. Звідси і виходить необхідність виділення сюжетно-композиційного центру, у якому з найбільшою силою виражається головне у змісті художнього твору для глядача. Цим зумовлена одна з головних вимог до композиції – об'єктивно вірно розмістити сюжетно-композиційний центр, що включає в себе конструктивну ідею сюжету. Дотримуючись закону цільності, художник повинен логічно обґрунтувати зв'язок центру з іншими частинами композиції.

Дуже важливо, займаючись композицією, вивчати спадщину світового живопису на заняттях з історії мистецтва, композиції. На цих заняттях викладач повинен професійно показати, як зароджувалася думка мистця, як він будував композиційне рішення. Необхідно знайомити студентів із різними варіантами ескізів однієї картини художника, детально аналізувати зміни в композиції і як вони вплинули на виразність і досконалість твору.

Вивчення творчої спадщини попередніх поколінь художників розвиває студентах художній смак, розпалює творчий вогник, бажання творити. Тільки вивчаючи, кращі здобутки світового мистецтва, можна посправжньому будувати свої композиції.

Висновки. Запорукою успішної роботи над дипломним завданням є вивчення законів, правил та засобів побудови композиції, оволодіння ними на практиці й ознайомлення з досвідом роботи відомих художників.

Створення сюжетної композиції потребує високої майстерності, що спирається на інтуїцію, яка допомагає дійти до цілі через не розбірливі, не конкретні уявлення про засоби досягнення цієї цілі. Ефективність цього процесу досягається цілеспрямованим навчанням і вихованням, у результаті якого у майбутніх художників-педагогів формуються знання, уміння й навички, що у подальшому виступають як потреба у здійсненні художньо-творчої роботи.

Розглядаючи це питання з цієї точки зору особливої уваги набуває художньо-педагогічний діалог між викладачем і студентом, як основний засіб передачі знань і творчого досвіду. Розвиток творчого мислення, напрацювання умінь та навичок роботи в учбово-творчих завданнях є основою накопичення індивідуального художнього досвіду студентів, формування художньої і естетичної культури.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Вирішення проблем формування творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва потребує подальшої розробки науково-методичної літератури у якій би відображався власний досвід художників-педагогів з урахуванням сучасних вимог до підготовки майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Волков Н. Н. Композиция в живописи / Николай Николаевич Волков. – М.: Искусство, 1977. – 263 с.
2. Кекушева Г. В. Картина Е. Е. Моисеенко «Матери, сестры». Путь к картине. Альбом / Г. В. Кекушева. - Л.: Художник РСФСР, 1982 – 136 стр.; с ил.
3. Пастырь И. В. Креативность познания композиции изобразительного искусства / Иван Васильевич Пастырь. - Измаил.: РИО ИГТУ. – 148 с.
4. Щербина В. Г. Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету: [навчально-методичний посібник] / Володимир Григорович Щербина. - Кривий Ріг, 1998. – 90 с.
5. Щербина В. Г. Конструктивна система художньої композиції // Мистецтво та освіта. – 2002. - № 4. – с. 2-7.